

Eduard Canal

**EL MERCADAL; UN BURG DE LA
GIRONA MEDIEVAL**

Els gironins i els forasters que trepitgen la Gran Via de Jaume I, segueixen o travessen un dels límits més característics de la Girona medieval, aquell que separà durant segles i mitjançant una muralla, el burg principal de la ciutat i el seu pla. Potser ni se n'adonen, perquè el barri no conserva avui gaires rastres de la seva història; res de les seves muralles, dels seus molins i recs o de les seves hortes i pocs traçats dels seus carrers i places ens remunten als temps medievals, especialment al sector meridional. Només el seu temple parroquial, de fàbrica gòtica molt reformada, algun racó de la placeta que duu el seu nom o les voltes que tanquen el costat de ponent de la Plaça de Catalunya –la riba esquerra de l'Onyar–, ens poden recordar aquells temps. No és pas que el barri no gaudeixi de grans i prestigiosos edificis històrics, l'Hospici, avui Casa de Cultura i l'Hospital de Santa Caterina, esdevingut seu de la Generalitat, en són les millors mostres, però són edificis barrocs, aixecats en els segles XVII i XVIII, posteriors a l'època que volem historiar. La història medieval del *burg* del Mercadal, –desdibuixada pel pas del temps– és, en gran mesura, producte d'allò que la seva arqueologia –encara a les beceroles– i la documentació dels arxius ens poden explicar.

Els antecedents; l'arqueologia

Els orígens de l'actual barri del Mercadal cal cercar-los –si més no en l'estadi actual dels coneixements– en l'antiguitat tardana, els segles finals de la civilització romana.

El nom mateix del *Mercadal* –el lloc on s'hi fa un mercat– resulta ben curiós, si tenim en compte que no hi ha constatació d'aquesta activitat en cap moment de l'edat mitjana a la riba

esquerra de l'Onyar. Sembla probable, però, que el seu espai hagi estat ocupat, si més no en part, per un o diversos mercats abans del segle XI; encara en el segle XII algunes cases citades als documents limitaven amb altres cases i horts, mentre a migdia tenien *el Mercadal*, la qual cosa fa pensar en un espai o plaça propera a l'Onyar que, en temps anteriors, hauria fet aquesta funció. En aquest punt no podem oblidar que l'existència d'un mercat petit (*Mercadell*) es documenta a la plaça de davant les escales de la Seu (l'antiga plaça foral) des del segle XI, mentre el mercat *gros* va ser reorganitzat a *l'Areny* per Ramon Berenguer IV el 1160: aquest darrer podria ser l'hereu, potser llunyà, de l'antic mercat a l'altra riba de l'Onyar, mentre el mercat del bestiar es mantingué, fins a dates no massa reculades, a la riba fluvial.

Mancats de documents escrits, les úniques evidències que parlen de la vida al *Mercadal* abans de l'any 1000 són, curiosament, les nombroses tombes, descobertes principalment en el segle XIX. La majoria se situaven al llarg del recorregut de la via o al camí contigu al rec *Monar*, que ens ha deixat el topònim de carrer de la *Sèquia*, mentre altres es localitzaven en la proximitat immediata a l'església de *Santa Susanna*. La seva cronologia és molt imprecisa, perquè els morts eren sebollits amb una senzilla mortalla, sense ofrenes ni altres restes; a més, la seva tipologia –tombes monolítiques i altres de *tegulae*– va perdurar durant segles. Així doncs, hom ha proposat una cronologia entre els segles III i VII, sense més precisions.

Tot plegat ens parla d'una població aplegada al voltant d'un rec i, potser, d'una església que feia funcions funeràries en un àrea suburbana de Girona, si més no fins a la darrereria de l'època visigoda. En canvi, no en podem dir res dels segles posteriors – VIII, IX i X, les etapes musulmana i carolíngia– de les quals no

en queda cap testimoni material o escrit. La pervivència del nucli urbà de Girona en aquells temps, no ens pot fer pensar en un abandonament del *Mercadal*, però la fi dels enterraments ens permet pensar que algunes de les seves funcions haurien canviat.

Els segles XI i XII; clergues, horts i molins

La *vil·la* del *Mercadal*, malgrat la seva pregona antigor, no surt documentada a les escriptures fins a començament del segle XI en què s'esmentava un alou situat [...] *ad ipso Mercadal* [...] l'any 1007; és a dir *al Mercadal*.

Al llarg del segle XI el topònim s'aplicà més d'una dotzena de vegades per definir un terme, una *vil·la* o districte local davant Girona, proper a la ciutat però sense formar-ne part; el 1015 quatre mitgeres de terra se situen [...] *al pla, sobre el Mercadal* [...]; el 1018 dos molins se situaven [...] *al Mercadal, davant Girona* [...] i una fórmula semblat es deia el 1027 per situar un alou [...] *davant la ciutat de Girona, al Mercadal* [...]. A mitjan segle, en una data incerta, el bisbe donava als canonges de la Seu tot el que tenia [...] *des del terme del lloc de Salt fins al Mercadal que està davant Girona* [...]. Sembla evident que el *Mercadal* era una *vil·la* o terme local situat *davant* Girona, però sense formar-ne part.

Gràcies a aquests i altres documents podem començar a reconstruir l'evolució d'algunes característiques del terme i del seu veí meridional de *Cucucago* - Cuguçacs, gràcies al procés d'acumulació d'alous per part del bisbe i la Seu gironina. Un procés que va dipositant documents a l'arxiu episcopal a partir de compres o donacions provinents de comtes i magnats laics

–els titulars anteriors–, que va culminar amb la compra –parcial– de la jurisdicció comtal a començament del segle XII. La Seu episcopal en fou la principal beneficiària, però també en traurien profit l’abadia de *Sant Feliu* i la canònica de *Sant Martí Sacosta*, també esmentades des del segle XI. La progressiva fragmentació dels alous eclesiàstics, en benefici dels canonges –generalment donats com a *feus*–, els podem observar des de la segona meitat del segle XI i molt especialment en la segona meitat del XII, amb la constitució de les pabordies. Tot plegat defineix un procés que podem definir com de *feudalització*. Aquest acostament de les terres i solars a la dependència del clergat gironí aniria acompanyat d’una incorporació del seu terme a la ciutat de Girona, en algun moment del segle XII.

Des dels seus inicis documentats, la realitat del *Mercadal* està marcada pel protagonisme hidràulic del *rec Comtal* i del seu efecte a l’entorn agrícola –les hortes. No les tenim documentades abans del segle XI, però el seu origen és clarament anterior; ho demostra el topònim d’*Algivira*, conegut des de començament segle XII, però d’origen àrab, car es una corrupció d’*Al-Jazira* –l’illa–, la qual cosa ens remunta a molt abans de l’any 1000. Però el rec també era remarcable pel seu impacte industrial als molins del *Monar*, documentats des de començament del segle XI en el lloc on també hi havia un petit nucli al sud de l’espai de l’antic *Mercadal* –esdevingut una plaça– i immediat a l’església de Santa Susanna i el forn de pa del burg, que constituïen el lloc central. Tot plegat ens diu que els components principals de la seva població eren, necessàriament, els hortolans i els *moners* o moliners, juntament amb una població que treballaria a jornal; però el cert és que d’aquesta gent les fonts escrites no en diuen gairebé res.

El sector meridional, al sud del rec *Monar*, un lloc conegut

com a *Cuguçacs* en el segle XI, presentava, a banda d'una important cruïlla de camins davant una passera que creuava l'Onyar, un entorn més rural i proper als grans espais de secà del *Pla de Girona*. N'era una prova el mas format a mitjan segle XI al sud de *Fontanilles* i conegut des de finals del segle XII com el *mas del Pla*, proper a la riba de *l'Onyar* i a la via que comunicava *el Pla* amb la ciutat.

La 1a meitat del segle XIII; l'Hospital Nou i Sant Francesc

La primera meitat del segle XIII és, en molts aspectes, decisiva per a la consolidació econòmica, social i institucional del *Mercedal* i dels espais meridionals. Va ser en aquells anys que s'aixecaren *l'Hospital Nou* –aviat dit de *Santa Caterina*– i el convent de *Sant Francesc*, mentre s'afermava la seva singularitat amb la creació de la parròquia de *Santa Susanna*. Però no hem d'oblidar que el burg i el seu entorn continuà jugant el paper especialitzat que ja tenia d'abans; nucli industrial –els molins– i productor primari –hortes– al servei de Girona i el seu entorn immediat. En definitiva, un espai suburbà, però cada vegada més integrat a la ciutat.

La formació de *l'Hospital Nou* és obra de la societat civil. El 1211 un grup de confreres comprà uns terrenys al sud del rec de *Cuguçacs*, immediats al *camí barcelonès* –el carrer Migdia– al lloc dit de *passaturis*, prop la passera sobre *l'Onyar*. El 1225 el lloc s'amplià amb la construcció d'una capella dedicada a *Santa Caterina* i d'un cementiri.

El naixement del convent de *Sant Francesc*, més conegut com dels *framenors*, fou el resultat d'una donació de les terres

d'un mas i d'horts al sud del *Monar* l'any 1232. El seu impacte sobre el burg fou immediat; ja el 1234 s'esmentava la construcció del *pont de Mercadal*, que amb el temps seria més conegut com el *pont de Sant Francesc*. De seguida l'espai del nou convent s'eixamplà en totes direccions; des de cap a l'est, cap a *l'Onyar*, per tenir una sortida cap al riu, i una mica més tard cap a migdia, cap a les hortes de *Fontanilles*.

La constitució de la parròquia de *Santa Susanna* s'esmenta el 1233 per primer cop i no ha de ser gaire anterior a l'aixecament de *Sant Francesc*. La nova parròquia prenia una part de l'extens terme que *Sant Feliu de Girona* tenia a la banda esquerra de l'Onyar, sens dubte per minvar l'impacte que els *freres menors* tindrien sobre la devoció i les ofrenes dels habitants del *Mercadal*. Sens dubte, un cas de competència entre institucions religioses.

Però més enllà d'aquestes noves institucions que reforcen la personalitat del burg, s'aferma la seva empenta social i econòmica. Primerament, per la densificació i expansió dels espais d'hortes al nord i sud del *Mercadal* que és una mostra de la importància creixent d'aquest espai suburbà. Al sud, cap al rec de *Cuguçacs*, els propietaris del *mas Pla* començaven a parcel·lar i establir-hi horts des del 1201. Al nord de *Figueroles*, les noves hortes d'Arnau Estrader, Pere Daroca, Joan Pedrer eren parcel·lades i establertes a diversos tinents, mentre que les hortes de Bonardell i de Ramon Calvet eren venudes per quantitats grans.

El creixement del nucli del *Mercadal*, al voltant de la seva església, també fou notable; s'hi documenten nombroses compres de cases, a més d'establiments de solars per fer-ne de noves, mentre les notícies sobre els molins ens informen de l'existència de dos recs en el tram final del *Monar*; el principal

conegut com el *rec dels molins* i un de secundari, conegut com el *rec del Portell* des del 1228.

La 2a meitat del segle XIII; l'explosió urbana

Des de mitjan segle XIII, totes les línies de desenvolupament urbà del *Mercadal* s'acceleraren. Mols àmbits començaren aleshores la urbanització en sentit estricte. Si fins llavors havia estat el nucli dominat pels molins i l'església allà on es concentrava l'activitat constructiva, no podem deixar d'observar com a redós del convent de *Sant Francesc*, l'activitat és notable a prop de la riba de *l'Onyar* i del *pont nou*, però també a migdia de la plaça del convent es desenvolupa un nou nucli, molt centrat en les activitats artesanals –els *tixadors*– amb els seus obradors i basses per als tints i els assecats, a migdia del convent i la nova plaça. Però especialment més al sud, cap a *Cuguçacs*, on es travessava *l'Onyar* per una passera, és on trobem una activitat emprenedora més dinàmica a finals del segle. Si al començament només hi havia el carrer de les *Savaneres* com a única via edificada, els camins, horts i corrals més al sud visqueren un creixement incomparable en la Girona de l'època; els nous carrers de *Canaders*, *Flassaders* i *Corral* en seran la millor mostra, a banda de la progressió, més al sud, d'un nucli incipient a redós de *l'Hospital Nou* i les vies que sortien de la ciutat cap al sud. La riba de *l'Onyar*, que avui ocupa el costat oest de la *plaça de Catalunya*, s'urbanitzà des de finals de l'any seixanta, en molts casos amb l'aixecament de *fàbregues* (ferrerries).

Però el *Mercadal* no deixà de ser fidel als seus orígens hidràulics; els recs principals –*Güell*, *Figueroles*, *Comtal*, *Cuguçacs*– continuaven dibuixant la seva fesomia i ampliaren encara

la seva activitat; el nucli moliner creixé, s'hi afegien nous recs –el 1268 s'esmentava un *monar nou* amb el seus molins, al nord del rec principal. Els establiments de noves hortes continuen cal al nord, fins a les vernedes del *Ter*, i cap a l'oest, on les *cadiretes* marcaven el límit de la vila i la ciutat.

En contrast amb la resta de la ciutat, el setge francès de 1285 no sembla marcar cap disminució en el ritme del creixement urbà. Des del 1286 i fins al canvi del segle hom troba noves cases a ponent del convent dels franciscans, una zona on predominen les grans hortes de ciutadans rics com els Tallada o els Santceloni, però el nivell de construcció és més intens al sud de la plaça dels *frares menors*.

La presència dels jueus al *Mercadal* i *Fontanilles* ens diu que els alous d'aquesta comunitat eren molt importants. Els *Hasday, Avinai, Cordoví, Ravaia, Scapat* i altres surten citats com a propietaris de cases, horts i molins. Des de mitjan segle apareixen fent operacions de compres i vendes, rebent penyores de crèdits o fent establiments cristians als horts de Fontanilles i del Corral, un sector on les propietats jueves eren especialment importants.

La 1a meitat del segle XIV; l'apogeu

Si els darrers decennis del segle XIII van ser prolífics quant als establiments i urbanitzacions dels espais més propers a la riba esquerra de l'Onyar, els primers decennis del segle XIV mostraren tanta o més intensitat. Es desenvoluparen grans i petits establiments de cases i horts –generalment associats– que eixamplaren l'urbanisme gironí, especialment a les vores dels principals eixos de comunicacions i les noves vies annexes.

L'activitat dels seus habitants també es diversificà, els moliners i hortolans es completen amb pellers, teixidors i artesans dels tints, que donarien una fesomia econòmica al burg que es mantindria durant segles.

Tots els àmbits del *Mercadal* van viure una activitat intensa. Al nord, cap al rec de *Figueroles*, es van fer més de mitja dotzena d'establiments; destaquen els del ciutadà Tomàs Barrat, davant el *pont de les Peixateries*. A l'extrem nord, on ara trobem la plaça de la Independència, Dalmau Ramon de Xammar, senyor del castell de Medinyà, estava entestat en l'aixecament de cases el 1348, el mateix any de la pesta. Tota la zona era citada com una *pobla nova* el 1339; per connectar-la amb la resta de la ciutat s'havien aixecat aleshores dos ponts de fusta, antecedents dels actuals ponts de *Sant Agustí* i de les *Peixateries*.

Al voltant de l'església i el forn del *Mercadal*, el cor del raval, hi trobem una activitat semblant. Molts dels espais propers a Santa Susanna s'edificaren aleshores; els mateixos clergues establiren cases en les masoveries properes a l'església i el mercader Ramon Provençal i el sabater Guillem Ruxoll establiren fins a una vintena de cases al sud del temple. Al llarg del rec *Monar*, el ciutadà Jaume Comte havia fet establiments en la mateixa època, en els horts que, mig segle abans, havien estat d'Astruc Ravaia.

Al sud de *Sant Francesc*, l'activitat és encara més intensa. Tot l'àmbit de *Fontanilles*, des de la *plaça de Sant Francesc*, el carrer dels *Tixadors* i el de *Savaneres*, s'ompliren. Però l'activitat més remarcable tenia lloc a migdia, al llarg del carrer dels *Canaders* i en tot el sector del *Corral* i de *Cuguçacs*; els establiments de Pere Cabrerès i, molt especialment de Pere Net i de Bernat Bianya, ocuparen des del 1336 un gran sector d'hortes. L'activitat no s'aturà a la vora del rec de *Cuguçacs*; més al sud

s'aixecaven establiments al llarg del *camí barcelonès* i del *camí de Palau i de Caldes*, envoltant de cases i obradors el gran alou de l'Hospital Nou.

Tota aquesta intensa activitat constructora –cases, obradors, tints, pedreres...–, amb tota l'activitat generada –usos privats en el carrers i places, mobilitat i salubritat...– generaven uns problemes, fins aleshores poc significants, que demanaren la intervenció de l'autoritat pública; reial primer –mitjançant veguers, batlles i jutges–, municipal de seguida –els jurats–, que tractà d'imposar el seu ordre sobre un espai que, fins aleshores, havia estat dominat per les institucions vassallàtiques. Així trobem que els anys 1311, 1322 i 1339 els monarques ordenaven la reconstrucció dels ponts enduts pels aiguats; els batlles regulaven l'aixecament d'arcs i voltes davant *l'Onyar* els anys 1322, 1333 i 1345 o prohibien l'assecament de pells i de cànem a la plaça de *Sant Francesc*. El 1336 la influència dels franciscans aconseguí un privilegi reial, confirmat pels jurats de la ciutat, que allunyava les basses, obradors de tints i la preparació de lli i cànem més enllà dels recs de *Figueroles* i de *Cuguçacs*, perquè aquelles activitats eren considerades poc salubres.

Finalment, no oblidarem d'observar com es desenvolupà la participació de la burgesia urbana en el negoci immobiliari. Mitjançant la compra del dret de fer establiments, però també dels censos i altres remuneracions emfitèutiques, els ciutadans s'emportaven un bon pessic del negoci, fins que la pesta i la crisi de mitjan segle imposaren una primera aturada a les tendències expansives.

La població del burg atenyé el seu màxim abans i després de la pesta de 1348 que, en aquest aspecte, no resultà decisiva. No va passar el mateix després dels nous cicles epidèmics en la segona meitat del segle.

La 2a meitat del segle XIV; els signes de la crisi

Després de la primera escomesa de la pesta el 1348 –que va deixar una important petjada als testaments–, podem identificar canvis importants en el *Mercadal*. Deixant de banda la construcció de les muralles, que tractarem més endavant, els problemes es feien evidents a diferents àmbits. En primer lloc, en els fogatges i les talles, els recomptes fiscals reials o municipals on es comptaven els *focs*, parlen d'una reducció progressiva de la població: els 610 focs de 1360 eren 500 el 1370, 424 el 1379 i havien esdevingut 412 el 1388; el burg va perdre un terç de la seva població en trenta anys, un senyal aclaparador de la persistència de la crisi. De passada, aquests recomptes fan una descripció força precisa de la topografia del burg; això permet una restitució urbanística força precisa dels seus topònims; carrers com *Savaneres*, *Canders*, *Fontanilles* i *Flassaders* o places com les dels *framenors* i del *Mercadal*.

Però els fogatges també identifiquen la professió o l'activitat de molts ciutadans i permeten la reconstrucció de l'activitat econòmica d'aquella societat; a mitjan segle XIV el *Mercadal* era un barri modest, on dominaven oficis tèxtils com els *paraires*, *teixidors*, *tintorers* i *flassaders*, el cuir en segon lloc, amb *adobers* i *assaonadors*; a més, naturalment, dels *moliners*, tots ells oficis amb contribucions modestes als impostos de la ciutat; també abundaven els *ferrers*, més acomodats, a la riba de l'Onyar. El barri representava un terç de la població de la ciutat, però només aportava un quart dels seus impostos el 1360. Els ciutadans benestants, aquells que feien fortuna, procuraven marxar a l'altra banda de l'Onyar; els Bell-lloc ho van fer poc després de 1300.

També cal remarcar el gran nombre de recomptes de drets

o *capbreus* fets per les autoritats eminentes, estimulades, sens dubte, per la desorganització causada per la mort o abandonament de moltes cases i activitats des dels anys cinquanta. Els *capbreus* permetien conèixer l'estat actualitzat dels drets i rendes d'una institució, religiosa o laica –pabordies, sagristies, patrimoni reial, castells, particulars...– en molts casos amb la finalitat de ser venudes o llogades per saldar deutes. Podem localitzar fins a una dotzena de *capbreus* ordenats sobre una gran part del territori del burg; generalment ordenats pels sagristans i pabordes de la Seu o pels pabordes de juny de Sant Feliu. El més sistemàtic fou ordenat el 1388 pel *comanador* i els *cònsols de l'Hospital Nou* i permet fer una reconstrucció molt detallada; 24 cases i 13 patis i basses de *tixadors* i *tintorers*. Des de mitjan segle el rei Pere venia o arrendava gran part del patrimoni reial al burg; entre 1350 i 1360 vengué gran part dels censos sobre les cases del nucli central del barri i, també en aquells anys arrendà els ingressos dels seus molins del *Monar*.

Un altre símptoma indiscutible de canvi de tendència era la reducció de censos, que observem especialment en relació amb els horts i molins a partir de 1370, un mecanisme autoritzat per les senyories eminentes per mantenir, o així ho sembla, la continuació de les activitats i els ingressos.

Les muralles; procés i dificultats

En aquest context de dificultats, el 1368 el rei Pere el Cerimoniós ordenava l'aixecament d'una muralla que envoltés tot el burg del *Mercadal*; un topònim que, per primera vegada, també comprenia gran part dels carrers i cases situats al sud del convent de *Sant Francesc*. D'aquesta manera, el monarca comple-

tava el seu projecte d'encerclar amb murs tota la ciutat; un projecte endegat el 1361 i justificat pels perills militars procedents de França; el 1365 el rei ordenava l'evacuació del *Mercadal* per l'aproximació de les *Companyies Blanques*, els mercenaris de Bertrand Duguesclin.

La muralla del *Mercadal* és el sector més desconegut del conjunt de fortificacions d'una ciutat tan caracteritzada per les seves obres defensives com és Girona. Un desconeixement molt senzill d'explicar, perquè cap pany de mur o torre del seu recinte s'ha conservat. A diferència dels altres sectors murats de la ciutat medieval, quasi intactes en gran part del seu recorregut, els murs del *Mercadal* foren enderrocats en diferents moments del primer terç del segle XX, de manera que l'únic testimoni visible són els plànols i les fotografies antigues, a banda de les poques prospeccions arqueològiques que hom ha pogut fer. Però la seva petja resulta, paradoxalment, inesborrable, perquè sobre el seu recorregut s'aixecà una via –*La Gran Via*– que esdevingué un dels eixos fonamentals de la Girona moderna.

L'obra es desenvolupà en tres etapes:

-El 2 de novembre de 1368 el rei Pere establí uns capítols on ordenava la construcció de la muralla del *Mercadal* que havia d'anar des de l'inici del camí barcelonès fins al cap del pont de *Cardonets* i que havia de ser feta de pedra i calç. Però des de bon començament l'obrà trobà dificultats; el 1369 el rei hagué de *renyar* els *obriers* (encarregats de les obres) de tota la ciutat, perquè lliuressin als obrers del *Mercadal* la seva part de les *imposicions*, els tributs urbans necessaris per a la continuació de les obres. Aquestes diferències entre les obres a les dues bandes de *l'Onyar* acompanyaren totes les etapes de la construcció. Al mateix temps el rei ordenava que els habitants del burg fossin portats fins a les diverses seccions on haurien de

treballar, fent les feines no especialitzades. El 1370 arribà la primera crisi; el 23 de març el monarca es queixava de la manca de treball a les muralles del raval, perquè perjudicava els seus cinc-cents habitants, però només tres setmanes després ordenava la paralització de les obres. Havia estat convençut que en un moment de perill –s’esperava, una altra vegada, el pas de les companyies de mercenaris de Bertrand de Guesclin–, calia primer acabar les obres de l’altra banda del riu, més avançades.

-Quatre anys després, el juny de 1374, el rei ordenà el reinici de les obres. Des del primer moment es planteja la coneguda qüestió del finançament, a la qual s’hi afegí la resistència del propietaris a permetre les expropiacions dels seus horts. El 1376 i al començament de 1377 encara hi ha alguna petita referència a treballs en els murs, però el cert és que des d’aleshores i durant gairebé un decenni, les fonts romandrien mudes.

-El gener 1385, moment en què ja podem considerar enllestides les obres dels “*murs nous*”, a l’altra banda de *l’Onyar*, el rei ordenava que les obres del raval recomencessin. El context bèl·lic justificava la urgència; les forces mercenàries contractades pel comte d’Empúries saquejaven aleshores la plana de *l’Empordà*. En aquest afer el monarca mostrà de seguida la seva satisfacció; l’octubre d’aquell any felicitava i recompensava l’obra del *Mercadal*, Andreu Guerau, pel ritme dels treballs. El 1386 ja s’esmentaven els murs i les torres del circuit, però encara estaven inacabats, perquè el rei es queixava de la seva manca de gruix i apressava la ciutat a pagar les quantitats degudes per la talla d’aquell any. El 1387 els murs nous del *Mercadal* ja eren esmentats al sector meridional, on el rec de *Cuguçacs* feia de fossat; a començament de la dècada dels 90 en aquest sector l’obra ja estava enllestida.

Un problema diferent es plantejava al sector nord. Sabem

que el 1391 encara es feien valoracions per la indemnització dels horts que havien de ser expropiats, a prop de *Figueroles*, on es tornava a fer amatent l'oposició dels clergues. L'obra es retardava i per això els jurats manaven el 1396 que es tornessin a començar les obres del tram pendent; però el 1399 encara s'esmentava un hort a *Figueroles* que aleshores va ser ocupat per continuar l'obra; en aquells anys l'obra no hagués estat continuada sense la participació dels homes i les finances de les parròquies de la vegueria, perquè els recursos del *Mercadal* i *Girona* mostraven símptomes d'esgotament. Després de 1402 ja no es coneixen més referències a feines a les muralles durant decenni; per tant, cal considerar que ja estaven acompanyats els gairebé dos quilòmetres del seu perímetre.

El segle xv; un burg en dificultats

Davant els centenars de documents immobiliaris que parlen del Mercadal en el segle XIV, només en disposem d'algunes dotzenes per al segle XV –si deixem de banda els notariaus, molt poc explorats–; encara menys si acabem la nostra recerca el 1462, quan esclatà la Guerra Civil, el fet que hem triat per cloure aquest relat. Aquesta migradesa no és gens anòmala; en general, les proporcions a tot Girona són molt semblants. Tots els registres documentals publicats, i també altres d'inèdits –*els llibres de la Pabordia de Desembre i de la Sagristia Segona de la Seu, els pergamins de Sant Feliu, el Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona, els llibres Verd i Vermell, les cartes reials, els manuals d'Acords...*–, donen proporcions entre 3/1 i 4/1 quan es comparen quantitativament els dos segles. Ens manca, certament, el coneixement dels arxius notariaus d'aque-

lla època, però si mantenim la recerca als documents de naturalesa immobiliària –establiments, vendes, donacions, hipoteques, capbreus– d’institucions que mantenien una provada continuïtat des de feia segles, la desigualtat és encara més gran, propera a 10/1. Això, sens dubte, vol dir alguna cosa que mirarem d’esbrinar.

El documents de la primer quart del segle són lluny de presentar una imatge de gran decadència; els *capbreus* aplegats a començament del segle són extensos i complets; especialment els situats a *Fontanilles* i *Cuguçacs* on apareixen més de 120 reconeixements dels propietaris i tinentes de cases, obradors i solars als seus senyors.

En el segon quart del segle la imatge canvia radicalment. Des dels anys trenta els documents es fan ressò de les destruccions patides pels terratrèmols de 1428 i les inundacions de 1430 i anys posteriors, que semblen tenir efectes devastadors. El batlle reial ho resumia el 1429 quan parlava del lamentable estat del *Monar Reial del Mercadal*, a causa dels aiguats, la disminució dels habitants i la caiguda dels preus. El 1433 s’organitzà una processó que recordava [...] *els grans danys a persones i béns i destruccions de cases i edificis*, provocats pels sismes. Els textos parlen diverses vegades de cases malmeses o enderrocades pels terratrèmols i els aiguats, de les obres de reparació al convent dels *framenors* o als ponts, portals i muralles del burg. En els anys quaranta sabem de cases abandonades que hagueren de ser subhastades, però sense trobar comprador –*l’Hostal d’en Vila*, per exemple– i de molins del *Monar* mig derruïts i amb censos rebaixats; el forn de *Cuguçacs*, que donava servei a la població de la part meridional del burg, sembla que va deixar de funcionar a finals de la dècada dels cinquanta.

El senyal més clar el trobem al cens militat encarregat pels jurats el maig de 1362, poc abans de l'esclat de la Guerra Civil, el *Mercadal* aplega un 14% dels homes reclutats de tot *Girona*, en contrast amb els fogatges i talles de la segona meitat del segle XIV, on els *focs* del *Mercadal* sempre representaven al voltant d'un terç del total de la ciutat. El contrast encara és més gran si agafem només el sector meridional del burg, al sud del convent de *Sant Francesc*, on només s'hi comptaren 41 homes aptes per al servei militar; un 4'5% del total de la ciutat.

La Guerra Civil que esclatà tot seguit sembla donar el cop de gràcia al burg; el qual fou assaltat i ocupat fins a quatre vegades entre 1362 i 1363. El 1465, tot parlant dels molins, s'explica que a causa del conflicte; [...] *el Mercadal ha quedat desert* [...] i el 1468 hom diu que [...] *les cases i habitatges del Mercadal estan en gran part enderrocades i inhabitables*. Les feines de reconstrucció començaven ja aleshores –la compra del forn de Cuguçacs, tot i el seu mal estat, n'era un senyal– i canviarien en molts aspectes la fesomia del barri, amb noves parcel·lacions i arrenclements. Però aquesta ja és una altra història.

Bibliografia

- ARNALL, M. J. *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*. Girona: Ajuntament, 2000.
- CANAL, J., E. CANAL, J. M. NOLLA i J. SAGRERA. *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval*. Girona: Ajuntament, 2003.

- CHÍA, J. *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV a mediados del XVII*. Girona, 1888.
- COROLEU, J. “Noticias históricas sobre los muros de Gerona” a *Asociación literaria de Gerona. Certamen*. Girona, 1887. p. 73-132.
- GIRONELLA, A. *L'Hospital de Santa Caterina de Girona. Un model re racionalització de la caritat*. Girona, 2002 (inèdit).
- GUILLERÉ, C. *Llibre verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*. Girona: Ajuntament, 2000.
- IGLÉSIAS, D. *La muralla de Girona. De l'origen a l'enderrocament*. Girona: Ajuntament, 2003.
- MADURELL, J. M. (1965): “Las obras de las murallas de Gerona (1362-1685). Notas documentales para su historia”, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XVII. Girona, 1965, p. 331-372.
- PALAHÍ, Ll., NOLLA, J. M: (coord.). *Entre l'Hospici i l'Hospital. Evolució urbanística d'un sector de Girona: el carrer de Savaneres*. Girona, 2007.
- WEBSTER, J. “Col·lecció de documents del Convent de Sant Francesc de Girona (1224-1399)” I, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XVIII. Girona, 1985, p. 157-189.
- WEBSTER, J. “Col·lecció de documents del Convent de Sant Francesc de Girona (1224-1399)” II, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXIX. Girona, 1987, p. 27-86.
- WEBSTER, J. “Col·lecció de documents del Convent de Sant Francesc de Girona (1224-1399)” III, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXX. Girona, 1988, p. 141-226.